

SHUKUR XOLMIRZAYEV NASRIDA INSON VA TABIAT
TASVIRI.

Jo`rayev Ulug`bek

Termiz davlat universiteti kimyo fakulteti talabasi

E-mail: ulugbekjorayev901@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining namoyandasi Shukur Xolmirzayev nasriy asarlarida inson va tabiat o'ziga tegishli uzviy bog'liqlik masalasi tahlil qiladi. dunyo, adibning “Ko'k dengi” va “Jarga misol uchgan odam” hikoyalari inson ruhiyati, ichki kechinmalari hamda tabiat tasviri o'zaro uyg'unlikda yoritilgani ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Maqolada yozuvchining badiiy mahorati, obraz uslub va tabiatni ramziy ifodalash ochib beriladi. , insonning tabiat bilan munosabati orqali uning ma'naviy-axloqiy qiyofasi aks ettirilishi yoritilib, asarlarning g'oyaviy-badiiy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Inson va tabiat, nasriy asar, badiiy tasvir, ruhiy kechinmalar, obraz, ramziylik, badiiy mahorat, g'oyaviy mazmun, hikoya tahlili, milliy o'zlikni anglash, milliylik va umuminsoniylik, milliy xarakterlar, umuminsoniy qadriyatlar, tabiat va inson tasviri, zabardast adib, ijodiy jarayon, yozuvchi fantaziyasi, qahramon ichki olami, peyzaj.

Kirish: O'zbek adabiyoti taraqqiyotida inson va tabiat tabiatini badiiy talqin etish muhim mavzulardan biridir. yana, nasriy asarlarda bu masala yozuvchining dunyoqarashi, estetik ideallari va hayotiy kuzatuvlari bilan chambachas bog'liq holda yoritiladi. Insonning ichki olami, ruhiy kechinmalari, tabiat bilan uyg'un yoki ziddiyatli munosabatlari orqali adabiyot resurslari voqelikni aks ettiradi, uni chuqur falsafiy balki talqin qiladi. Shu asosda, o'zbek adabiyotining ahamiyati jihatidan bir bo'lgan Shu Xolmirzayev ijodi alohida e'tiborga loyiqdir.

Shukur Xolmirzayev nasriy asarlarida inson ruhiyati va tabiat tasviri o'ziga xos tasvir uyg'unlikda ifodalanadi. Adib tabiatni oddiy fon sifatida emas, balki voqea-hodisalar rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim tasvir sifatida talqin qiladi. Uning asarlarida tabiat manzaralari qahramonlarining ichki kechinmalari, ruhiy holati va hayotga munosabatini ochib berishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu orqali yozuvchi inson va tabiat o'ziga xos uzviy bog

Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayevning “Ko'k dengi” va “Jarga uchgan odam” hikoyalari misolida inson va tabiatning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish. Ush asarlarda muallifning badiiy mahorati, obrazdagi o'ziga xos uslubi,

Bundan tashqari, maqolada adibning asarlarida insonning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, uning ichki ziddiyatlari va hayotiy qarashlari tabiat bilan bog'liq holda qanday aks ettirilgani tahlil qiladi. Inson va tabiatning o'ziga xos munosabatining moddiy talqini orqali yozuvchi jamiyat, hayot va insoniy kuchlar haqida chuqur falsafiy yordamlar hosil qiladi. Shu sababli ham Shukur Xolmirzayev ijodi milliy adabiy, balki ma'naviy-ma'rifiy ham katta ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — adib asarlarida inson va tabiat tasvirining badiiy-estetik ko'rinishini ochib berish, hujjat o'zaro bog'liqligini ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Muhokama: Shukur Xolmirzayev nasriy ijodida inson va tabiatning o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra tafakkurning markaziy elementlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Adib asarlarida tabiatning oddiy tasviri bo'lib qolmay, balki qahramonlarning ichki dunyosini ochib beruvchi, fayl ruhiy holatini aks ettiruvchi faol material sifatida ochib beruvchi. Bu jihat ayniqsa “Ko'k dengi” va “Jarga uchgan odam” hikoyalarida yoqqol ko'zga tashlanad.

“Ko'k dengi” hikoyasida tabiat tasviri kenglik, erkinlik va inson qalbining ichki iztiroblari bilan uyg'un holda beriladi. Asarda tabiat manzaralari qahramonning ruhiy kechinmalari bilan parallel ravishda rivojlanib, uning ichki dunyosidagi ziddiyat va izlanishlarni ifodalashga xizmat qiladi. Tabiat sokin yoki beqarorlik holatlari orqali insonning ruhiy holati, hayotiy qarashlari va ma'naviy izlanishlari ochib beriladi. Bu esa yozuvchining tabiatni ramziy va falsafiy ma'noda talqin eta olish mahorati.

“Jarga uchgan odam” hikoyasida esa tabiat yanada keskinroq, dramatik ruhda tasvirlanadi. Jarlik obrazi bevosita, sinov va inson hayotidagi keskin burilishni anglatadi. Bu yerda tabiat inson taqdiriga bevosita ta'sir etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Qahramonning jarga uchrashi tabiiy jismoniy hodisa, balki uning ruhiy holati, ichki holati va hayotiy qarorlarining ramziy ifodasi sifatida talqin. Shu yozuvchi insonning tabiat qarshisidagi ojizligi, shu bilan birga uning ruhiy bardoshi va yashash uchun kurashini yorita

Har ikkala asarda ham tabiat va inson o'ziga xos uzviy bog'lik chuqur badiiy asosda ochib berilgan. Tabiat manzaralari orqali qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va hayotga bo'lgan munosabati ifodalanadi. Bu esa adibning texnikasi tasvirga alohida e'tibor qaratganini ko'rsatadi. Xolmirzayev inson ruhiyatini tasvirlashda tabiatdan samarali, uni kuchli vosita darajasidan falsafiy timsol darajasiga ko'taradi. Adib asarlarida inson va tabiatning o'ziga xos munosabati faqat uyg'unlik bilan cheklanmaydi, balki ayrim ayrim ziddiyatli xarakter kasb etadi. Bu ziddiyat orqali yozuvchi insonning ichki qarama-qarshiliklari, hayotiy tanlovlari va ma'naviy

izlanishlarini yanada chuqurroq yoritadi. jismoniy asarlar milliy voqelikni tasvirleydi, balki o'quvchini mushohada, inson va tabiat o'zaro murakkab munosabatlar haqida o'ylashga undaydi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayevning nasriy asarlarida inson va tabiat tasviri o'zaro uyg'unlik va ramziylik asosida yoritilib, adibning yuksak tahliliy mahorati, chuqur tajribaga mosligi va falsafiy qarashlarini yaqqol namoyon etadi.

“Ko‘k dengiz” o‘zbek hikoyachiligining xalqaro nufuzini ko‘taradigan, jahon hikoyachiligining nodir namunalari qatorida tura oladigan darajadagi asardir.

Shukur Xolmirzaevning hikoyalari ustida ilmiy tadqiqot olib borgan adabiyotshunos olim Sh.Doniyorova bu hikoya haqida fikr yuritib, quyidagilarni yozadi: “Yozuvchi badiiy niyatini amalga oshirish uchun atigi bittagina qahramonni tanlaydi. Adib ko‘targan umuminsoniy ahamiyatga molik muammo nimadan iborat? Uning maqsadi nimada? Birinchidan, Umrzoq aytgan qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi, marosim va urf-odatlar o‘zbek xalqiga ham xosdir.

Ikkinchidan, Umrzoq intilgan va u ardoqlagan “Ko‘k ko‘l” - aslida Orol dengizi bo‘lib, uning fojiasi nafaqat Orolbo‘yi xalqlari, balki oltoyliklarning ham fojiasidir. Ko‘k dengiz - Umrzoq nazarida, mustaqillik mavjud bo‘lgan o‘lka. Baliqlar esa mustaqillikni orzu qilgan o‘lkaning odamlari. Darhaqiqat, hikoyada umuminsoniy qiymatga ega bo‘lgan Qora dengiz, uning ahvoli haqida gap ketadi. Bir vaqtlar Orol dengizining suvi ko‘m-ko‘k va tiniqligi uchun ko‘k dengiz deyilgan va uning sohillarida turkiy xalqlar istiqomat qilganlar. Dengizda baliq ko‘p bo‘lib, xalq shu bilan tirikchilik qilgan. Ruslar bu o‘lkaga kelishi bilan zavod-fabrikalar qurib, chiqindilarni suvga oqizib, qolaversa, baliq urug‘laridan ikralar yasab, bu xalqning boyliklaridan biri atalmish Orol dengiziga, baliqchilarga naqatsar katta ziyon yetkazganligini bilamiz. Yozuvchi xuddi ana shu narsaga ishora qilib, Umrzoqni nazarda tutgan holda bunday yozadi: “U “Ko‘k dengiz”ga ketish taraddudini ko‘rar ekan, buning boisini shunday aytadi. - “Men Ko‘k tengisi ketiyam! - Umrzoq aka tuyqus shunday deb, o‘rnidan turdi. -U-u dengiz juda yiroqda! - dedim. Keyin qolganiniyam aytdim:U - Orol ko‘li-ku? U horg‘in bosh irg‘adi. -Hi-ya, hi-ya... No Ko‘k dengiz - maya mechta! - deb xitob kildi keyin: - A, vi znayete yeyo sostoyaniye? - dedim. - Ko‘k dengiz quriyat. Baliq yok. Bar! - dedi u jahl bilan. - Ko‘k tengis paka tiri! Onda ortalikter bar... Tam budu jit i shamanit, kak Altayskiy shaman! Balikter ach o‘lsa, ozumni berem!” O‘z qismatini Vatan va el taqdiri bilan uzviy bog‘lagan, Vatan mustaqilligi yo‘lida o‘limga ham tayyor turgan irodali fojeiy qahramon Umrzoq obrazi vositasida Shukur Xolmirzaev o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan badiiy niyatini muvaffaqiyat bilan poyoniga yetkazadi. Ekologik muamolar haqida gap ketar ekan biz Shukur Xolmirzayevning

“Jarga uchgan odam” hikoyasini o‘zbek adabiyotidagi ekologik muammolarga bag‘ishlangan eng yaxshi asarlardan biri deb ataymiz. Yozuvchi o‘z fikrini o‘ziga yaqin personajlar orqali yetkazadi, masalan, ko‘p narsaga Islom nigohi bilan qaraydi. Yozuvchi o‘z hikoyasining qahramoniga quyidagicha ta’rif beradi: “Islom tug‘ilgan uy eski, vassalari qorayib ketgan, bitta keng derazasi ellik qadam naridagi qishloqning daraxtlarga burkangan tomoniga ochilar edi. Uning ustida Boysuntog‘ning musaffo osmoni osilib turar, uning orqa tomonida to‘lqinsimon sarg‘ish adirlar tog‘ tarafga emgaklab ketgan, adirlar ortida esa chag‘ir toshli qirlar va ular orqasida mol podalariga o‘xshab archazor qoplagan tog‘ ko‘rinar edi. Tog‘ning osmonga qadalgan o‘rkachlarida parquv bulutlar suzib yurar, ular tog‘ bilan zangori osmonni bir-biriga qo‘shib turganga o‘xshar edi. Islom ana shu uyda tug‘ilib, shu manzaralarni ilk bor ko‘rgan edi. U qishloq markazidagi maktabga qatnay boshladi. Darsdan bo‘shashi hamono uyiga chopar, kelgach, o‘zini erkin, baxtiyor his etar edi.” Biz qahramon uchun tabiat bilan uyg‘unlik, u bilan uyg‘unlikda yashash kundalik qulayliklardan ko‘ra muhimroq ekanligini tushunamiz. Shuning uchun yozuvchi o‘ziga yaqin qahramonni harbiy xizmatga yuborgan o‘lkasi ham Islom uchun noma’lum o‘rmon emas. Hikoya qahramonning tasodifiy joyini boy va poetik tarzda taqdim etar ekan yozuvchi shunday deydi: “Islom maktabni tugatgach, harbiyga jo‘nadi. Baxtiga, u Belorussiyaning shimoli-sharqidagi o‘rmonlardan biridagi qismga tushdi. Tog‘dan ayriliq azobi o‘rtab yurgan qalbiga belorus o‘rmonining mayin, yashil manzaralari taskinlik berdi”. Lekin u o‘sha o‘rmonda turib ham o‘z uyini, etakdagi qishlog‘iyu shimoldagi tog‘larini yanada sevib qolganligini tuydi, ularni juda-juda ko‘rgisi keldi. Islom qishlog‘iga keldi, uyiga kirdi, tog‘lariga sayrga ham chiqdi. Ana shunda u endi bu yurtdan bir umr judolikda yashay olmasligini, jasaki ham albatta shu yerda dafn etilishi kerakligini chuqur his qildi. Islom butun “YANGI umri davomida shimoldagi tog‘ tabiat qo‘ynida yashaydi. U tabiatning go‘zalligiga qoyil qolish qobiliyatini yo‘qotmagan. U o‘zini tabiatga qarama-qarshi qo‘ymaydi, balki o‘zini uning bir qismi sifatida his qiladi. Yozuvchi uni: miltiq ko‘tarib yursada, kamdan-kam o‘q bo‘shatishini bu g‘alati ovchini tog‘ ham, sokin o‘rmonlar ham, yovvoyi hayvonlaru beozor parrandalar ham bilishishini takidlaydi. U ovchi, lekin hayvonlarni o‘ldirish uchun emas, balki hayotni davom ettirish uchun o‘ldiradi. U brakonerlikni dahshatli yovuzlik, o‘z joniga qasd qilishning bir turi (inson ichidagi tabiatni yo‘q qilish) deb biladi. Islom shunga amin bo‘ldiki: tog‘ni, o‘rmonlarni, hayvonotu parrandalarni — umuman, Boysuntog‘ bag‘ridagi tabiat boyliklarini faqat o‘zigina emas, hamma, hamma odamlar ham sevar ekan. Shunday paytlarda Islom hayajonga tushar, tabiat bu mehmonga zavq bag‘ishlaganidan faxrlanib, unga mehr qo‘yganidan ichida shodlanar edi”. Ko‘rib

turganingizdek, Shukur Xolmirzayev o'zi yoqtiradigan va yoqtirmaydigan eng kichik tafsilotlarni va nozik farqlarni yetkazishda rostgo'y va samimiydir. Shukur Xolmirzayevning ko'plab hikoyalarida peyzaj semantik rol o'ynaydi, asarning asosiy g'oyasi o'z-o'zidan tabiat hodisalarini kuzatishdan kelib chiqadi va asar oxirida yozuvchi tomonidan shakllantiriladi. Tasviriy material sifatida mana bu jumлага nazar tashlaylik: "Ismoil Yusupovich ayiqdan besh qadamcha berida to'xtab, unga tikildi. O'q uning manglayini yorib ketgan edi. Islom botayotgan quyosh shu'lasini bir yelkasini qizartirgan holda, sekin yurib, ayiq boshiga keldi. Ayiqchalar odamlardan hayiqishmadi, ular tamshanib, o'lik onalarining sut to'la emchagini cho'zib-cho'zib emishar edi". Dastlab ayiqchalar qochib g'or og'ziga kirib ketishgan edi, o'rmalab borayotgan onalarining to'xtab qolganini ko'rdilar-da, atrofga qo'rqa pisa qarab, chopqillab keldilar. Ayiqchalar odamlardan hayiqishmadi. Ammo g'alati: ular odamlardan qochib ketishmadi. Ular dahshatlarini zo'rg'a yengib, o'girildilar va qandaydir kuch ularni tashlab ketgan onalariga-vatanlariga qaytardi! u yerda ularning nobut bo'lish ehtimoli ham yo'q emasdi. Ular qanday yo'llar bilan insoniyatga tenglasha oladilar, raqobatlashadilar? Savolning o'zi kulgili ko'rinadi. Ammo o'lgan ayiq ularning bir vaqtning o'zida onalari va yashash kafolatlari edi. Va ularni qamrab olgan dahshat va umidsizlikka qaramay qaytib borishdi. Qizig'i shundaki, Shukur Xolmirzayevning hamdardligi ko'pincha "odam va tabiat" ikki qirrali bog'liqligida tabiat tomonida bo'ladi, bu "Jarga uchgan odam" hikoyasidan tashqari "Kulgan bilan kuldirgan", "Bandi burgut" hikoyalarida ham tasdiqlanadi: "Islom gangib atrofga qaradi. O'rmonlar, tog'lar, osmonu yerga — tabiatga ko'zi chizilib o'tdi. Shunda birdan qulog'i shang'illab ketdi. Nazarida, bola qalbiga allaqachonlar kirib, uni o'z asiriga aylantirib qo'ygan tabiat uvvos tortib faryod ko'tarayotgandek tuyuldi. Ismoil Yusupovichning qo'lidan miltiqni tortib oldi-da, qulochkashlab uning bo'yniga tushirdi. Rejissyor ovoz chiqarmay kesilgan shox kabi uchib ketdi, apil-tapil o'rnidan turdi-yu, yana yiqildi, uning gavdasi jordan quyiga uchdi". Shukur Xolmirzaev bugungi kun o'zbek adabiyotining o'ziga xos uslubga ega bo'lgan ijodkoridir. Uning asarlaridagi qahramonlar ma'naviy olamining rang-barangligi bilan ajralib turadi. Jumladan, adib hikoyalarida peyzajning eng muhim funksiyalariga: ya'ni: xronotopik, syujet-kompozitsiya, psixologik funksiyalar, muallif uchun zarur bo'lgan rangni yaratish va muayyan falsafiy g'oyalarni ifodalash funksiyasini kuzatishimiz mumkin. Shu bilan birga, peyzaj tasvirining qayd etilgan vazifalari yozuvchi ijodining turli davrlarda turlicha namoyon bo'ladi, turli og'zaki dizaynga ega va matnlarning syujeti va kompozitsion tashkil etilishida turlicha ishtirok etadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev nasriy asarlarida inson va tabiat tasviri o'zaro chambachas bog'liq holda yoritilib, chuqur badiiy-falsafiy mazmun kasb etadi. Adib tabiatni voqea fon emas, balki qahramon ruhiyatini ochib beradi, hodisalar rivojiga ta'sir etuvchi muhim badiiy vosita sifati "Ko'k dengi" va "Jarga uchgan odam" hikoyalari tahlili shuni ko'rsatadiki, yozuvchi tabiat manzaralari orqali insonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va hayotiy qarashlarini mahorat bilan ifodalaydi. Tabiatning turli xil qahramon ruhiyati bilan uyg'un holda berilib, inson va tabiat o'rtasida uzviy aloqadorlikni ochib beradi, asarlarlarda tabiat va inson munosabatining natijaviy uyg'un, balki ziddiyatliligini ham yoritilib, bu orqali insonning ichki kurashi, hayotiy tanlovlari va ma'naviy qiyofasi yanada chuqurroq ochib beriladi. Bu esa yozuvchining texnikasi tahlilga boy uslubi va ramziy ifodadan samarali boshqaruvini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmirzayev Sh. **Tanlangan asarlar** . – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2010.
2. Xolmirzayev Sh. **Saylanma** . – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2006.
3. Xolmirzayev Sh. **Hikoyalar to'plami** . – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2005.
4. Karimov N. **XX asr o'zbek adabiyoti tarixi** . – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
5. Qo'chqorov R. **Adabiyot nazariyasi asoslari** . – Toshkent: Fan nashriyoti, 2006.
6. Normatov U. **Adabiyotshunoslikka kirish** . – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2012.
7. Yo'ldoshev Q. **Badiiy asar tahlili asoslari** . – Toshkent: "Akademnashr", 2018.
8. Ibrohimov S. **Badiiy tahlil va talqin** . – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.